

Konferencia Clio műhelyében IX.

az ELTE Eötvös József Collegium Történész műhelyének
konferenciája

2023. március 30-31.

A konferencia programja

2023. 03. 30. (csütörtök)

8:30–8:45 HORVÁTH LÁSZLÓ igazgató és FAZEKAS ISTVÁN műhelyvezető köszöntője

8:45–9:45 KOLOH GÁBOR – *Magyarok és németek gazdálkodása a Vallásalap uradalmaiban (1767–1848)*

9:45–12:05 1. szekció – Kora újkori történelem, szekcióvezető: MIHALIK BÉLA

9:45 RÁCZ BALÁZS – *A zálogtárgy kiváltása körüli jogviták a kora újkori Erdélyben*

10:10 LÁSZLÓ ISTVÁN – *Borsos Tamás török-képe és kapcsolati hálója*

10:35 RÁCZ K. BENCE – *A ráolvasás mint gyógyító eljárás a 16. századi orvoslás piacán*

11:00–11:15 Kávészünet

11:15 PLANGÁR SÁNDOR – *Ceglédi testamentumok sajátosságai a 18. században*

11:40 KUSTÁR LÍDIA – *Kutatási helyzetkép a női címerek heraldikai jellegzetességeiről és a női címviselés sajátosságairól a 18. századi Magyarországon*

12:05–13:30 Ebédszünet

13:30–14:45 2. szekció – Középkori magyar történelem, szekcióvezető: UHRIN DOROTTYA

13:30 VARGA VIRÁG – *Kik birtokolhatták Hédervár várát az Árpád-kor végén?*

13:55 GÖNCZ ZSÓFIA – *Királynéi udvar a 13. század végén*

14:20 KISS-KOMJÁTHY ANDOR – *„Qui nequam fuit” – Gutkeled nembeli Joachim élete*

14:45–15:00 Kávészünet

15:00–17:20 3. szekció – Ókortörténet és régészettudomány, szekcióvezető: TERNOVÁ CZ BALINT

15:00 GÓCZON TAMÁS – *Halál és emlékezet: Az öngyilkosság szerepe Cato megítélésének alakulásában*

15:25 ERDÉLYSZKY-KISS KEVIN – *Katonai eskü a rómaiaknál, a sacramentum militiae*

15:50 SZMODIS BORBÁLA – *Az Ara Pacis Augustae és Horatius IV. 5. ódájának közös motívumai*

16:15–16:30 Kávészünet

16:30 MATOLCSI PÉTER – *Marcus Antonius és az istenek: Kelet triumvire és propagandája*

16:55 MARSII ATTILA – *A szarmata kori gyermekek régészeti kutatása*

2023. március 31. (péntek)

9:00–10:15 4. szekció – Újkori magyar történelem I., szekcióvezető: MANHERCZ ORSOLYA

9:00 MURAKÖZY VIRÁG – „*De Angyala’ távoztán Austria búnak ered.*” – Napóleon és Mária Lujza házasságának fogadtatása a Kazinczy-levelezés tükrében

9:25 ERDÉLYI KAMILLA – *A reformkori Sopron táncélete Slachta Etelka naplóiin keresztül*

9:50 KRÉZ GELLÉRT – „*Az erőm olyan, mint 27 éves korában, összetépek akárkit!*” – Aktív és passzív szakaszok Bátori Schulcz Bódog honvéd ezredes életében

10:15–10:30 Kávészünet

10:30–11:45 5. szekció – Középkori egyetemes történelem, szekcióvezető: NOVÁK VERONIKA

10:30 BESZTERCEI MÁRK – *Az igaz hit bajnoka? – A római pápaság önértelmezése 638-681 között a pápai megnyilatkozásokban*

10:55 KOVÁČ SZILÁRD – *I. Břetislav emléke a 14. századi elbeszélő forrásokban*

11:20 VAS MIKLÓS – *Öngyilkosság a középkorban – Önpusztítók Dante poklában*

11:45–13:00 Ebédészünet

13:00–14:40 6. szekció – Újkori magyar történelem II., szekcióvezető: TARAFÁS IMRE

13:00 HOSSZÚ KRISTÓF – *A fennmaradás ideológiája – A Deutsche Adelsgenossenschaft törekvései a nemesi pozíciók megőrzésére a Deutsches Adelsblatt tükrében*

13:25 BAJAI KENDE – *Vámbéry Ármin és a XIX. századi mardomhâ-ye Irâni*

13:50 ÁMIK ÁKOS – *Szabolcs vármegye közéleté és politikusai a dualizmus korában*

14:15 CSEPREGI JANKA – *Kolonizációs politika Bosznia-Hercegovinában a megszállás első éveiben*

14:40–15:00 Kávészünet

15:00–16:15 7. szekció – Jelenkori magyar történelem, szekcióvezető: SIPOS BALÁZS

15:00 SZEIBERT-ERDŐS ANDRÁS PATRIK – *Eltársak által homályosan? A ceglédi Népakarat c. lapból kirajzolódó Tanácsköztársaság-kép*

15:25 TASCHEK ZOLTÁN – *A politikai katolicizmus belső törésvonalai a bethleni konszolidáció első éveiben*

15:50 SELMECZI PÉTER – *A Bárány Eötvös József Collegium az első világháború éveiben*

16:15 FAZEKAS ISTVÁN műhelyvezető zárszava

2023. március 30. (csütörtök)

9:45 RÁCZ BALÁZS (ELTE BTK TDI Történelem segédtudományai doktori program, III. évfolyam)

A zálogtárgy kiváltása körüli jogviták a kora újkori Erdélyben

Témavezető: Dr. Oborni Teréz, egyetemi docens (ELTE BTK)

Kulcsszavak: jogtörténet, igazságszolgáltatás, zálog

Annak ellenére, hogy a zálogügyletek a kora újkor leggyakoribb jogügyletei voltak, és a különféle történeti résztémák kutatói rendre fel is használják őket különféle társadalom-, gazdaság-, család-, birtok- vagy helytörténeti kutatásaik során, magával a zálogjoggal kapcsolatos ismereteink még mindig meglehetősen hiányosak. Jelen előadás egy speciális kérdéskörre, a zálogtárgyak kiváltása körüli jogvitákra koncentrálna kíván némileg hozzájárulni a jogintézmény pontosabb megértéséhez.

Bár ideális esetben a zálogügyletből mindkét fél profitálhatott – vagyis az adós készpénzhez juthatott, a hitelező pedig élvezhette a zálogba vett jószág hasznait –, a felek érdeklentéte mégis gyakorta vezetett közöttük olyan helyzet kialakulásához, amelynek feloldására a bírói út kínálta az egyetlen lehetőséget. Ezen a téren a jogviták alapjául a legtöbb esetben a hitelezők magatartása szolgált, akik gyakran az adósnak a kölcsön visszafizetésére és ezáltal a zálogtárgy kiváltásra irányuló szándéka ellenére megtagadták a pénz felvételét és a zálogtárgy kibocsátását. E magatartás azonban nem volt feltétlenül jogszerűtlen, ugyanis a hitelezőnek lehetősége volt bizonyítani, hogy a kiváltást alapos, jogszerű okból tagadta meg. Ugyanakkor az adós részéről is felmerülhetett olyan magatartás, amely a hitelezőnek szolgáltatott okot a per megindítására, különösen az, ha az adós a zálogösszeg letétele nélkül vette ismét magához a zálogtárgyat. Ezek mellett a tipikusnak tekinthető esetek mellett számos további eredménye lehetett a jogvitának, például a zálogösszeg megállapításának kérdése, a beruházások és adóterhek megtérítése körüli ellentét, vagy éppen a zálogtárgy állagának megváltozásából eredő viták.

Előadásom során a jogtudomány és a történettudomány szempontrendszerének és módszertanának együttes alkalmazása révén teszek kísérletet bepillantást nyújtani a zálogügyletek világának ezen részletébe, amely kétségtávolul szerves részét képezte a kora újkori mindennapoknak, behatóbb megismerése tehát feltétlenül hozzájárul a korszak emberét foglalkoztató hétköznapi problémák megértéséhez, illetve az emberek gondolkodásmódjának feltárásához.

A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

10:10 LÁSZLÓ ISTVÁN (történelem BA, III. évfolyam)

Borsos Tamás török-képe és kapcsolati hálója

Témavezető: Dr. Fazekas István tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE BTK)

Kulcsszavak: diplomácia, Borsos Tamás, Erdélyi Fejedelemség, Konstantinápoly, követség

Előadásom célja a 17. századi erdélyi-török diplomáciai kapcsolatok sajátosságainak, valamint a két ország közötti különbségek megtapasztalásának bemutatása Borsos Tamás erdélyi követ 1618 és 1620 közötti konstantinápolyi tevékenységén keresztül.

Választásom azért esett ezen témára, mert Borsos után fennmaradt egy terjedelmes – önéletrással, követjelentésekkel, naplóbejegyzésekkel tarkított – elbeszélő forrásanyag, amely kiváló lehetőséget nyújt a fentebb leírt problémák megragadására. Borsos több portai követsége közül (1613, 1618–20, 1626) messze az általam vizsgált két évről maradt fenn a legtöbb forrás, melyek 1972-ben jelentek meg nyomdai kiadásban (Vásárhelytől a Fényes Portáig. Bukarest 1972), így alapvetően ezen évek feljegyzéseire támaszkodom, azonban kontrollforrás gyanánt megvizsgálom Borsos kortársainak visszaemlékezéseit, jelentéseit is.

Borsos személye nem ismeretlen a hazai történettudomány számára: életrajzát Barts Gyula nagyrészt feldolgozta, irodalomtörténeti jelentőségét Kocziány László tárta fel, követi tevékenységének politikatörténeti összefüggéseivel pedig többek közt Papp Sándor is foglalkozott. Az erdélyiek török-képének kontextusának kérdésében Kármán Gábor tanulmányára, míg az erdélyi követség működésének megértésében Bíró Vencel máig kizárólagosnak számító művére támaszkodtam.

Az erdélyiek törökökről alkotott képe Borsos – és több kortársának – feljegyzései alapján igencsak negatívnak mondható: állítása szerint kapzsik, megbízhatatlanok és kiismerhetetlenek. A források jellege miatt (hiszen többnyire követjelentésekről van szó) azonban hiába is keresnénk szórakoztató vagy ismeretterjesztő szándékú, hosszas jellemlírásokat, ezért csak mellékesen leírt megjegyzésekre, jelzőkre támaszkodhatunk. Külön említést érdemel az erdélyi követség kapcsolati hálója is. A Borsos által megemlített és felkeresett török személyek szám-bavételével könnyen kirajzolódik az erdélyi diplomácia talán legfőbb eszköze, a befolyásos jó-akarók szerzése. Azonban az elmondható, hogy az erdélyi diplomácia sikerei számára legalább annyira volt elengedhetetlen a szerencsés külpolitikai tényezők megléte, mint a különféle portai méltóságok támogatása.

10:35 RÁCZ K. BENCE (történelem-angol osztatlan tanárképzés, V. évfolyam)

A ráolvasás mint gyógyító eljárás a 16. századi orvoslás piacán

Témavezetők: Dr. Ciegné Novák Veronika, egyetemi docens (ELTE BTK), Dr. Klaniczay Gábor, egyetemi tanár (CEU)

Kulcsszavak: ráolvasások, medical marketplace, gyógyítás, laikus problémamegoldás

A késő középkori, kora újkori gyógyítás történetével meglehetősen keveset foglalkozott a hazai történetírás: jobbra csak az orvostörténészek végeztek a témában szerteágazó vizsgálatokat. Egyes résztémák vizsgálata is csak olyan kutatásokban kapott kisebb-nagyobb szerepet, amelyek a korszakra vonatkozó intézmény- és vallástörténeti, vagy éppen a peregrinációval kapcsolatos kérdésekre kerestek elsősorban választ. A gyógyítás modernitás előtt bevett gyakorlataira, így az előadás fókuszába emelt ráolvasás módszereire emiatt még ennél is kisebb figyelem jutott. Jelen előadás tehát egy viszonylag mellőzött kérdéskört emel be a konferencia programjába, hiszen a ráolvasások helyét keresi a 16. századi orvoslás piacán.

A “medical marketplace” mint értelmezési keretrendszer a 20. század utolsó évtizedeiben jelent meg az angolszász történetírásban, törekvése pedig elsősorban az, hogy a gyógyítási gyakorlatokat egy összetett, társadalomtörténeti tanulságokkal is szolgáló rendszerben értelmezze. Jelen előadás célja, hogy a ráolvasást mint műfajt elhelyezze az említett korszakban. Ennek érdekében e szövegek három jellemzőjét exponálom. Miután bemutatom az elemzés kereteit jelentő terminust, a “medical marketplace” fogalmát, sorra veszem azokat a szövegműfajokat, amelyekről ráolvasásként vagy ráolvasásfunkcióban használt műfajként gondolkodik a kutatás. Ezt követően áttekintem, hogy az eddig feltárt 87 darab, a Kárpát-medence területéről származó 16. századi ráolvasás milyen mindennapi kihívásokra jelentett megoldást, azonbelül pedig milyen egészségügyi problémák gyógyítására alkalmazták e szövegeket, illetve milyen nyelvi eszköztárral láttak neki a felhasználók az említett kihívások megoldásának. E részkérdések bemutatásával amellettt érvelek, hogy a kora újkori orvoslás piacán a ráolvasás egy olyan laikus gyógyítási eszközként jelenik meg, amely korántsem csak a falvak, mezővárosok gyógyítási praxisában kapott helyet, hanem a tanult orvoslást alkalmazó felsőbb társadalmi csoportok gyakorlataiban is.

11:15 PLANGÁR SÁNDOR (történelem-német osztatlan tanárképzés, IV. évfolyam)

Ceglédi testamentumok sajátosságai a 18. században

Témavezető: Dr. Fazekas István tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE BTK)

Kulcsszavak: Cegléd, helytörténet, végrendeletek, öröklés

Az előadás a 18. századi ceglédi testamentumok sajátosságaira és értékeire kívánja felhívni a figyelmet. Bár a magyarországi végrendelet-kutatás már a 19. század második felében megindult, azonban a végrendeletre, mint történeti forrástípusra Magyarországon Tárkány Szűcs Ernő *Vásárhelyi testamentumok* című alapvető munkájában hívta fel a figyelmet az 1960-as évek elején. A végrendelet-kutatás az utóbbi néhány évtizedben egyre jelentősebbé vált, amelyről a fokozatosan megjelenő végrendelet-forrásközlések is tanúskodnak. Érdeemes megemlíteni Kocsis István muzeológust, aki 1993-ban jelentetett meg a Ceglédi füzetek 28. számában huszonöt darab ceglédi testamentumot, valamint egy kísérőtanulmányt, amelyben röviden beszámol a ceglédi testamentumok sajátosságairól, amely azonban korántsem foglalkozik átfogóan a témával, ennek következtében az még bőven rejt lehetőséget magában.

A testamentumok sokrétű tartalmuknak köszönhetően többek között hely-, jog-, gazdaság-, és művelődéstörténeti, valamint néprajzi szempontból is hasznos információkkal szolgálhatnak. A város lakosságának többsége ebben a korszakban is elsősorban református volt, azonban a század közepétől folyamatosan nőtt a katolikusok száma. A végrendeletek segítségével betekintést nyerhetünk a protestáns, illetve katolikus vallású emberek életébe, s ezáltal a hagyományos kultúra olyan személyes szféráiba is, amelyek a korszakot vizsgálva más módon, szinte megközelíthetetlenek.

Az előadás forrásbázisában megtalálunk kiadott és kiadatlan forrásokat is. A kiadatlan forrásokat a Magyar Nemzeti Levéltár Pest Vármegyei Levéltárában őrzik. A városra vonatkozólag ezen forrástípust csupán a 18. századtól lehet vizsgálni, mivel a legkorábbról fennmaradt ceglédi testamentum 1707-ből származik.

Jelen előadás célja bemutatni a 18. századi ceglédi végrendeletek sajátosságait, ismertetni az örökhagyók anyagi helyzetét, valamint rávilágítani arra, hogy a város milyen kapcsolatban állt térség más településeivel, helybelieket pedig milyen kötelék fűzte a környező helységekhez.

11:40 KUSTÁR LÍDIA (magyar-történelem osztatlan tanárképzés V. évfolyam)

Kutatási helyzetkép a női címerek heraldikai jellegzetességeiről és a női címerviselés sajátosságairól a 18. századi Magyarországon

Témavezető: dr. habil. Körmendi Tamás tanszékvezető egyetemi docens

Kulcsszavak: rutapajzs, házassági címer, nők reprezentációja, Festetics család, Wattay család

Kutatásom során az arisztokrata nők címerviselési szokásait vizsgáltam a 18. századi Magyarországon, bemutatva a rendelkezésre álló forrástípusokat, illetve a jellemző heraldikai, formai sajátosságokat. A 18. századot a hanyatló heraldika korszakának is nevezik: a korábbi kutatások tárgyát talán éppen emiatt főként a korábbi, az élő heraldika jelenségei képezik. A nők címerviselésének szokásai, jellegzetességei feltáratlanok ebben a korszakban. A kora újkorra vonatkozóan 17. századi női címerviselési szokásokról Csízi István írt tanulmányt, amely munkám során kiindulópontként szolgált. A téma általam történt eddigi feldolgozása egy nagyobb kutatás kezdőlépésének tekinthető: könnyedén tovább bővíthető, a rendelkezésre álló forrástípusok részletes feltárása még sok lehetőséget rejt magában. Az általános tendenciák bemutatása mellett egyes forrástípusok kapcsán mikrotörténelmi elemzéseket is végeztem, a Festetics családba beházasuló két arisztokrata nő, nagybossányi Bossányi Júlia és jakabházi Sallér Judit, illetve a Wattay család női leszármazottainak, Wattay Borbálának és lányának, Róth Johannának címerviselésén keresztül.

A 18. századi női címerekről megállapítható, hogy a heraldikusok által megállapított 17. századi tendenciák folytatódnak általuk. Továbbra sem beszélhetünk önálló női címerekről, azokat címerváltozatoknak tekintjük. A nők reprezentációja jellemzően családi vagy házassági címer által történt. Kizárólag női adományos részére kiállított armálist az eddigi kutatás során nem találtam. Az özvegyek címeradományainak vizsgálata alapján a rutapajzs a 18. században sem terjedt el Magyarországon, tehát nem volt szembeötlő heraldikai jellegzetessége a női címereknek.

A kutatáshoz a Magyar Nemzeti Levéltár levéltári forrásbázisát használtam fel. A női címerek vizsgálatához rendelkezésre álló, általam is felhasznált forráscsoportok az alábbiak: címereslevelek (Királyi könyvek vonatkozó kötetei, illetve a Festetics és a nagybossányi Bossányi család címereslevele), pecsétek, genealógiák, halotti emlékek, ex librisek, épületek domborművei, illetve egyéb tárgyi emlékek. Jelen kutatás, és ennek folytatása nem csak a heraldika számára lehet érdekes: a nőtörténet és a művelődéstörténet számára is izgalmas adatokkal szolgálhat.

13:30 VARGA VIRÁG (ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Történelem Segéd-tudományai Doktori Program, III. évfolyam)

Kik birtokolhatták Hédervár várát az Árpád-kor végén?

Témavezető: dr. habil. Körmendi Tamás tanszékvezető egyetemi docens (ELTE BTK)

Kulcsszavak: Héder nemzetség, Héderváriak, Hédervára, Győr megye

II. Géza király uralkodása alatt (1141–1161) érkezett a Magyar Királyságba az a német származású testvérpár, Volfer és I. Héder, akiket a Héder nemzetség őseiként tartunk számon. Volfertől származik a nemzetség Kőszegi-ága, I. Hédertől pedig a Hédervári-ág. Volfer a királytól a Vas megyei Kúszin hegyét kapta (későbbi nevén Németújvár), míg I. Héder Győr megyében részesült birtokadományban. Győr megyében épült a Hédervári-nemzetségág Hédervár nevű vára is, amelynek Árpád-kori története nem rekonstruálható jól. Az írásos források alapján nem lehet pontosan meghatározni az erősség építésének idejét sem. A vár első okleveles említése 1314-ből származik, azonban a régészeti feltárások alapján valószínű, hogy Hédervár állt már a 13. század második felében is.

Ezzel szemben a nemzetségtagok társadalmi-politikai helyzetéről a korszak forrásadottságaihoz képest részletes kép rajzolható. A Héderváriak helyzete társadalomtörténeti szempontból a 13. század végén meglehetősen eltérő képet mutatott az egyes alágakat tekintve: I. Héder unokáinak, II. Hédernek és II. Dénesnek, illetve az ő utódaiknak a pályafutása különböző ívet járt be.

Azt a kérdést eldönthetőnek vélem Hédervár erősségének történetét illetően, hogy pontosan mely nemzetségtagok bírhatták a várat az Árpád-kor végén a Héderváriak közül. Az előadás során ezt a kérdést járom körül elsősorban birtoklástörténeti, másodsorban társadalomtörténeti érvek segítségével, és kísérletet teszek annak bizonyítására, hogy az erősség minden bizonnyal II. Dénes utódainak kezén lehetett, amely a Héderváriaknak az oligarcha Kőszegiektől függetlenebb, királyhű alága volt a 13. század második felében.

13:55 GÖNCZ ZSÓFIA (történelem-földrajz osztatlan tanárképzés, V. évfolyam)

Királynéi udvar a 13. század végén

Témavezető: Rudolf Veronika egyetemi tanársegéd (ELTE BTK)

Kulcsszavak: Fenenna, III. András, királynéi udvar, királynéi tárnokmester

Előadásomban Kujáviai Fenenna udvari környezetének ismertetésével foglalkoztam. A témában szerény mennyiségű forrásanyag áll rendelkezésre, így a történettudomány mindez-
idáig meglehetősen mostohán bánt a rövid életű királyné alakjával. Ugyan Zsoldos Attila *Az Árpádok és asszonyaik* című monográfiájában részletesen foglalkozott az Árpád-kori királynéi intézménnyel, illetve a királynéi udvar bemutatásával, azonban ezt csak általánosan tárgyalta, nem részletezve az egyes hitvesek élethelyzetét.

Munkám célja éppen ezért elsődlegesen az volt, hogy Zsoldos Attila az Árpád-kori királynéi udvarra vonatkozó megállapításainak alkalmazhatóságát esettanulmányi jelleggel vizsgáljam egy konkrét királyné – Fenenna – udvarán keresztül. Másfelől viszont arra is kerestem a választ, hogy azok a személyek, akik a források szerint Fenenna udvarát alkották, milyen sajátos háttérrel rendelkeztek, pályafutásukban milyen szerepet játszottak a királynéi udvarban eltöltött esztendőik: karrierjükben ugródeszkanak, köztes állomásnak vagy esetleg csúcspontnak tekinthető-e az adott méltóság.

E pályaképek alapján szeretném bemutatni azt a személyes és politikai kapcsolatrendszert, amiben Fenenna mozgott. A királyné környezetének tanulmányozásakor fontos szempont volt, hogy vajon Fenennának ténylegesen mekkora beleszólása lehetett saját udvartartásának összeállításába, illetve kimutatható-e, hogy az uralkodó vagy valamely főúri csoport döntően befolyásolta volna azt. Továbbá az is kérdéses volt számomra, hogy az ifjú királyné udvara mennyiben felelt meg a korszak elvárásainak, összehasonlítva más késő Árpád-kori királynék (Anjou Izabella, Habsburg Ágnes) udvarával.

Előadásomhoz elsősorban okleveles forrásokat használtam: leginkább Fenenna királyné kiváltságleveleire támaszkodtam, de emellett III. András privilégiumaiban is értékes információkra bukkantam a királyné híveire vonatkozóan.

A szakirodalom, valamint a források alapján arra a következtetésre jutottam, hogy Fenenna udvarával kapcsolatban is kimutatható, hogy udvarának összetételét elsősorban az uralkodói igény szabta meg, de hatással voltak rá a bárói érdekek is.

A királyné méltóságairól, hivatalnokairól elmondható, hogy az ország legelőkelőbb nemesei közül kerültek ki, amiként az a tárnokmesterek esetében nyomon is követhető, és jellemzően a királynéi udvarban betöltött pozíció köztes állomás lehetett pályafutásukban.

14:20 KISS-KOMJÁTHY ANDOR (történelem BA, I. évfolyam)

„*Qui nequam fuit*” – *Gutkeled nembeli Joachim élete*

Témavezető: Rudolf Veronika egyetemi tanársegéd (ELTE BTK)

Kulcsszavak: IV. László, oligarcha, belharcok, feudális anarchia

Előadásomban a IV. László király elrablásáról elhíresült, Gutkeled nembeli Joachim életútját, ténykedését, hatalmi törekvéseit és politikai szerepét vizsgálom. Vizsgálatomban kutatásom alanyának cselekedeteit elsősorban belpolitikai szempontok szerint veszem szemügyre. Gutkeled nembeli Joachim bár egy ismert személy, Wertner Mór, Karácsonyi János tévedésekkel szabdalt írásain, a Korai Magyar Történelmi Lexikon rövid szócikkén és a szlovén Marija Karbić a források felületes felhasználásával írott tanulmányán kívül ezidáig nem állt rendelkezésre modern életrajza. A Joachimot említő szakirodalom ráadásul gyakran tartalmaz egymásnak ellentmondó állításokat. Kutatásom alapvetően okleveles forrásokra épül, melyeket a Magyar Királyságban, a Pápai Államban és a Szicíliai Királyságban adtak ki.

Gutkeled nembeli Joachim 1263 és 1277 között befolyásos szereplő volt a magyar történelem színpadán. Ténykedése nagy hatással volt és alapvetően határozta meg korát, tulajdonképp a 14. század fordulójára kialakuló, nagyhatalmú oligarcha réteg egyik korai képviselője volt. A Gutkeled nemzetség a 13. század elején Szabolcs, Szatmár, Bihar és Zemplén megyékben volt alapvetően birtokos. A család drávántúli hatalmát Joachim édesapja, István bán és herceg alapozta meg. Joachim így tekintélyes hátszéllel indult meg politikai pályáján. Ebben szerepe lehetett feleségének is, aki a Rurikida és a Babenberg uralkodóházak leszármazottja volt. Az Árpád-ház 1260-as évekbeli belharcaiban István ifjabb király mellett állt, majd utóbbi hatalomra kerülése után, 1270-től az ország egyik legnagyobb méltóságát, a szlavón báni tisztséget viselte. V. István 1272-es halála után, melyhez Joachim is hozzájárult, bánként, majd tárnokmesterként irányította az ország ügyeit. Később a Kőszegiekkel kötött erős szövetség egyik vezetőjeként a Magyar Királyságban dúló belharcok fontos szereplője volt, szövetségeseivel együtt tekintélyes országos befolyásra tett szert. Az ország bel- és külügyeire gyakorolt jelentős befolyásának csak 1277-es halála vetett véget. Gutkeled nembeli Joachim életének taglalásában ennek megfelelően nagy hangsúlyt fektetek a báró 1270 előtti szerepére, valamint az 1272 és 1277 közötti időszakra.

15:00 GÓCZON TAMÁS (ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, I. évfolyam)

Halál és emlékezet: Az öngyilkosság szerepe Cato megítélésének alakulásában

Témavezető: Dr. Hegyi W. György, egyetemi adjunktus (ELTE BTK)

Kulcsszavak: Cato Minor, Cato Uticensis, öngyilkosság, Kr.e. 46.

A Kr.e. I. századi polgárháborús időszakokban számtalan politikai öngyilkossággal találkozhatunk, Cato Minor tette (Kr.e. 46) viszont Brutus vagy Antonius híres példái mellett is kitűnik. Cicero kortárs reakcióitól az életrajzíró Plutarchosig ívelő hagyomány egyik legjobban dokumentált esetével van dolgunk. Brutális tettének szimbolikusságát, szuggesztív erejét a halál helyszínére utaló Uticensis név is jelzi. Előadásom kulcskérdése, hogy milyen szerepet kapott a halál (és annak módja) Cato emlékezetének formálódásában, illetve a politikus öngyilkosságának mely tényezői járulhattak hozzá leginkább a legendás alak kialakulásához?

A szakirodalmi elemzésekre gyakran egy-egy tényező kiemelése jellemző: Drogula a római hagyomány követését látja az esetben, míg a többség a sókratészi filozofikus öngyilkosság folytatójaként említi Catót, illetve tettének politikai üzenetértékét hangsúlyozza. Cato példája azonban meglehetősen komplex, számos tényező együttállásának köszönhető az emlékezetben elfoglalt kivételes helye. Legfontosabb talán a római kultúra halállal kapcsolatos felfogása: a különleges utolsó pillanat az, ami képes lehet rávilágítani a haldokló igazi jellemére, sőt a politikai karrier csúcsát is jelentheti. A szavak vagy tettek ekkor az őszinteséggel fonódnak össze, egy „tökéletes” halál tehát aránytalanul markáns hatással bírhat az egész életmű megítélésére. Cato imázsa életének és halálának szoros összhangjával válhatott ikonikussá, egyik a másikat erősítve kölcsönösen tette egyre idealizáltabbá a Catóról élő képet. A tett filozofikus vonatkozásait is említeni kell: Sókratész halálának imitálásával a principátus korszakában a sztoikus ellenzék számára a politikai öngyilkosság mintájává válhatott. Cato ugyanis egyszerre cselekedett ideális politikusként, hadvezérként és filozófusként, kihasználva akár a mos maiorum és a sztoikus filozófia esetleges metszéspontjait. Tehát a sztoikus filozófiai és a római hagyományokra építő motivációk egymást kizáró szembeállítás helyett pont a két tényező összhangja, a Cato-kép többretegűségének hangsúlyozása lehet a kulcs a tett megítéléséhez, ami különböző befogadókban is elismerést kelthetett. Végül a tett időzítésének fontosságára utalnék, hiszen könnyű elvéteni azt a pillanatot, amikor az ember még dicsőségesen távozhat az életből. Cato viszont tökéletesen választott, a végső vereséget követő tétével Caesar uralmának és a köztársaság értékeinek összeegyeztethetlenségére világított rá.

15:25 ERDÉLYSZKY-KISS KEVIN (történelem BA, IV. évfolyam; klasszika-filológia BA I. évfolyam)

Katonai eskü a rómaiaknál, a sacramentum militiae

Témavezető: Dr. Hegyi W. György, egyetemi adjunktus (ELTE BTK)

Kulcsszavak: sacramentum militiae, római katonai eskü, hűségeskü

Az előadásom célja bemutatni a római katonai eskü korokon átívelő történetét, mely az ókor kezdeteitől, változó formában akár középkorig is terjedhet, a lehetőségekhez mérten viszszavezette azt a legkorábbi állapotra, fókuszba helyezve a lehetséges köztársasági állapotokat. Bemutatom a kutatás nehézségeit és az ebből származó eltérő hipotéziseket az eskü eredetét illetően. Ismertetem a katonai eskü megnevezéseinek és a róla szóló adatok lehetséges alternatíváit, mint a ius iurandum vagy a coniuratio. Sorra veszem az eskü lehetséges eredettörténeteit: a szöveg samnis eskühöz fűződő viszonyát, a bacchanáliák kérdését, a sanction keresztüli esetleges barbár kapcsolódásokat, valamint a római jogi gondolkodásból eredeztethető szokáselemeket. A római kori eskütétel általános formai követelményeinek való megfeleléshez köthető problémák és a lehetséges misztériumi jellegből fakadó nehézségek után bemutatom az elemzés alapjául szolgáló forrásanyagot: történetírói műveket, a katonairodalom műveit, többek között Polübios, Livius, Ammianus Marcellinus, Tacitus, vagy Vegetius munkáit. Mindemellett áttekintem azt a kevés képi ábrázolást – érméket és kőfaragványokat – amelyek alapján következtetések vonhatóak le, mivel például a signumok szerepének fontossága az esküre emlékeztető jeleneteknél leginkább a képiábrázolásokról vonható le. Elemzem a legfontosabb eskűjelenségeket a római világ különböző időszakaiból, hogy végül a lehetőségekhez mérten bemutassam a katonai eskü formai jellegét, kapcsolatát a katonákkal, és a római állam és hadsereg változásaiban játszott szerepét és helyét. Bemutatom a lehetséges formai követelményeket, mint amiket a samnisok eskűjéből feltételezhetőek a rituális és misztérium-jelleg sajátos megnyilvánulásait és lehetséges kapcsolatát a bacchanáliával, valamint az esetleges kapcsolatát a római joggal a consuetudo és a lex szellemiségén keresztül, az önkéntes és a kötelező eskü vitáját, valamint az eskü megszegésével járó lehetséges vallási és jogi következményeket. Összefoglalásképpen bemutatom az eskü fejlődését a római hadsereg, társadalom és állam változásai során, mely egyes bizonyítékok alapján később akár alapja is lehetett a középkori hűségeskünek, a további kutatási lehetőségeket, melyek később hozzájárulhatnak az eskü további megismeréséhez. A fentebb leírtakon keresztül pedig igyekszem egy újabb szintézist építeni az eskü témája köré, aminek kutatását eddig leginkább az Augustus kortól végezték és a császárkori állapotra hegyezték. Valamint igyekszem összekapcsolni, több az eskü kései forrásaira jellemző elemet a korábbi időszakok forrásaival, amiket a kutatás eddig inkább tekintett kései barbár behatás-

nak, mint olyan ősi elemnek, ami a témát a korai eskükhöz kapcsolhatta. Ezeken az új felvetéseken keresztül talán sikerül jobban megérteni az Augustus kort és a hűségeskü jelleget megelőző időszak katonai esküjét.

15:50 SZMODIS BORBÁLA (történelem BA, I. évfolyam)

Az Ara Pacis Augustae és Horatius IV. 5. ódájának közös motívumai

Témavezető: Dr. Hegyi W. György, egyetemi adjunktus (ELTE BTK)

Kulcsszavak: Augustus, Horatius, motívumrendszer

Az Ara Pacis Augustae domborművein és Horatius IV. könyvének 5. ódájában számos közös motívum fordul elő. Ezeket szeretném megvizsgálni annak bizonyításaképpen, hogy a principátus-kori művészetek azonos, vagy legalábbis hasonló motívumrendszerrel dolgoztak.

Kevés olyan szakirodalmi mű áll rendelkezésünkre, amely a korszakra jellemző különböző művészeti ágakat egy keretben tárgyalja. A több oldalról való megközelítés azonban komplexebb képet adhat a témáról.

Kutatásomban a Horatius-vers eredetijét, illetve két fordítást, Csengery Jánosét és Kőrösi Imrét használtam. Ezen kívül az Ara Pacis Augustae domborműveiről számos részletes fénykép szolgált forrásként.

Az Ara Pacis Augustae Augustus Galliából és Hispániából való hazatérésének alkalmából készült, Kr. e. 13-ban avatták fel. Nevének jelentése: az augustusi béke oltára, ilyen minőségében pedig a *Pax Romana* egyik kifejezőeszköze volt. Horatius IV. könyvének 5. ódája több szempontból is párhuzamba állítható az Ara Pacis motívumaival, márcsak amiatt is, hogy mindkét alkotás keletkezését a *princeps* hazatérése ihlette. Első olvasásra Horatius ódája beleillik a „boldog aranykort” dicsérő propagandába. Észrevehető azonban, hogy a túlzott dicséret, amely már nem illeszthető a köztársaság illúziójába, iróniába hajlik.

Bár az alkotások különböző szándékkal készültek, összehasonlításukon keresztül be lehet mutatni, hogy mennyire állandóak voltak motívumaik mind a képzőművészetben, mind pedig az irodalomban.

A legszembeütőbb hasonlóságok az aranykori bőség, a mitikus ős (legyen ez akár Aeneas, akár Romulus) és Augustus közötti párhuzam, illetve az áldozat képe. Ezeken kívül mindkét alkotásnak fontos eleme az, hogy értelmezésüknél több réteget is fel lehet fedezni. A sok hasonlóság bizonyára abból is adódik, hogy a két mű körülbelül egy időben és ugyanarra az alkalomra készült. Elmondhatjuk, hogy a békeoltár domborművei és az óda azonos, az augustusi korszakra jellemző motívumkészlettel dolgoznak, akkor is, ha különböző indítatásból és hangnemben teszik ezt. Amíg ugyanis az Ara Pacis szabályos kompozíciója tökéletesen megfelel a *princeps* céljainak, addig Horatius legfőképpen a túlzás eszközével élve figurázza ki azt az augustusi propagandát, amelyet az Ara Pacis Augustae is képvisel.

16:30 MATOLCSI PÉTER (történelem BA, II. évfolyam)

Marcus Antonius és az istenek: Kelet triumvire és propagandája

Témavezető: Dr. Hegyi W. György, egyetemi adjunktus (ELTE BTK)

Kulcsszavak: Antonius, propaganda, Dionysos, Heraklés, Sol

„Sunt superis sua jura” – olvashatjuk Ovidiustól a *Metamorphoses*-ben. A saját törvényekkel rendelkező istenek számtalanszor kerülnek kapcsolatba a halandók világával az ókori irodalmában. De mi történik akkor, amikor a dolog megfordul – amikor egy államférfi helyezi magát az istenek sorába? Az általam vizsgálandó triumvir, Marcus Antonius esetében egy nehezen értelmezhető helyzettel találjuk szembe magunkat a politikai manővereinek és propagandájának komplexitása miatt.

Marcus Antonius személye és tevékenysége azért is izgalmas téma, hisz rálátásunk elsősorban egykori ellenfele, Octavianus–Augustus által megtartott forrásokon keresztül, vagy éppenséggel az ezekre a forrásokra épülő történetírói munkákon (például Plutarchos, vagy Cassius Dio) keresztül van. A polgárháborút és Antonius bukását megelőzi egy rendkívül éles propagandaháború Octavianusszal. Mindkettőjük propagandájának integráns részét képezte az, hogy valamely általuk választott isten maszkját vették magukra, így a triumvirek összekötötték magukat választott isteneikkel. Az ókori ember számára létező ember és isten közötti átmenet jelenségének lehetőségeit pusztán a témám szempontjából szükséges mélységben taglalom, ugyanis ez egy sokkal nagyobb problémakör részeként értelmezendő. Az Antonius által kiválasztott – és talán legfontosabb – isten Dionysos volt, de nem szabad megfeledkeznünk Héraklészről sem, akitől egyenesen eredeztette magát a triumvir. Ugyan narratív forrás nem utal közvetlen kapcsolatra Antonius és a római napistenség – Sol – között, mégis megjelenik alakja az államférfi által kibocsátott érméken, melyet igenis számottevőnek tartok. Nem utolsó sorban Osirisként is tisztelték a triumvirt Egyiptomban. Annak ellenére, hogy Antonius reprezentációja komplexnek mondható, tettei és propagandája sokkal nagyobb kihatással voltak a Római Birodalom ideológiai fejlődésére, mint azt elsőre hinnénk.

Előadásom során a Marcus Antonius és az említett istenek közötti kapcsolatot vizsgálom majd, hogy jobban megértsük Antonius alakját. Legvégül ennek tükrében interpretálok Antonius nyilvánvalónak tűnő célját – az ókori legnagyobb personájának és birodalmának újra-teremtését.

16:55 MARS ATTILA (ELTE BTK Régészet Doktori Program, II. évfolyam)

A szarmata kori gyermekek régészeti kutatása

Témavezető: Rácz Zsófia habilitált egyetemi docens, (ELTE BTK)

Kulcsszavak: szarmaták, gyermekek, sírrégészet, társadalomrégészet, statisztika

A szarmaták az időszámításunk szerinti első négy évszázad idején a Kárpát-medence egy meghatározó népcsoportját jelentették. A szarmata koros kutatásban eddig a társadalmi kérdések vizsgálatakor elsősorban az etnikai viszonyok, betelepedési hullámok és kisebb mértékben a korabeli hierarchia kérdéskörének elemzésével foglalkoztak, azonban az egyéb identitásformák célzott vizsgálata többnyire elkerülte a kutatók figyelmét. Az egyes temetőpublikációk rendszerint nem léptek túl az egyes nemekhez köthető melléklettípusok felsorolásán, rendszerező szellemű írás a nemek és életkorok szerinti reprezentációról egyelőre nem született. Kifejezetten a gyermekkor elemzése pedig nem csak a szarmata kori, hanem a római kori és népvándorlás kori régészet szempontjából is új kutatási területnek számít. Az előadás a szarmatákhoz köthető gyermektemetkezések statisztikai elvű vizsgálatát tűzte ki célul.

Az előadás első felében a gyermekkor fogalmának sokrétűségét szeretném bemutatni a fontosabb szakirodalmi megállapítások alapján, rávilágítva a problémára, hogy maga a fogalom több eltérő szempontból is megközelíthető. Az ezt követő részben a statisztikai vizsgálatok elvégzéséhez felhasznált adatbázis bemutatásáról lesz szó, amely publikált lelőhelyek alapján sírrégészeti és fizikai antropológiai adatokat foglal össze.

Az előadás ezután a kutatás statisztikai elemzéseinek eddigi eredményeit ismerteti, egy és többváltozós statisztikai eljárásokat alkalmazva. a temetési rítus, a viseleti elemek és a mellékletek vizsgálata alapján leszűrhető tanulságokat. Egy különleges, női és férfimellékletekkel eltemetett gyerek sírján keresztül az előadás a temetési rítus változatosságára is felhívja a figyelmet. Az előadás fő tanulságai közül kiemelhető, hogy a gyermekkor a nemspecifikus mellékletek megjelenésén keresztül sok szállal kötődött a felnőttek világához, azonban több sajátos tulajdonsággal (például redukált mellékletadás, bizonyos rájuk jobban jellemző melléklettípusok) is rendelkezett.

2023. március 31. (péntek)

9:00 MURAKÖZY VIRÁG (magyar-történelem osztatlan tanárképzés, VII. évfolyam)
„De Angyala’ távoztán Austria bűnnek ered.” – Napóleon és Mária Lujza házasságának fogadtatása a Kazinczy-levelezés tükrében
Témavezető: Dr. Dobszay Tamás, habilitált egyetemi docens (ELTE BTK)

Kulcsszavak: népmesei hős, törvényen kívüli, modernizáció, központosítás, sajtó

Kutatásom céljául elsődlegesen azt tűztem ki, hogy minél több aspektusból körbejárjam Kazinczy Ferenc Napóleonhoz való viszonyulását, miként látta a francia császár személyiségét, történelmi jelentőségét és ez milyen formában jelent meg magánlevelezésében és életművében. Habár Kazinczy uralkodó ideálnak és az egész emberiség elé magasodó erkölcsi értelemben vett exemplumnak tekintette Napóleont, rajongásának nem volt politikai vonatkozása, azaz mindvégig következetesen ellenezte azt a gondolatot, hogy Magyarország esetleg szövetségre lépjen vele a Habsburgokat megkerülve. Éppen ezért úgy vélem, hogy Kazinczy kultikus viszonyulásának mélyebb vizsgálata közelebbvihet ahhoz a kérdéshez, hogy létezett-e Magyarországon Napóleon-kultusz, és ha igen, milyen jellegű volt.

Jelen előadásomban azt vizsgálom, a Kazinczy-levelezésben hogyan tematizálódott először csak az esküvő híre, majd ténye. E házasság recepcióját két okból tartom ígéretes irányvonalnak kutatásom szempontjából. Egyrészt az esküvő a Habsburg Birodalom és benne Magyarország Napóleonhoz fűződő viszonyát – ha csak átmenetileg is – markánsan megváltoztatta. Immár szövetségesként kellett tekinteni a franciákra, akikkel a birodalom kisebb megszakításokkal 1792. óta hadban állt, Napóleonra pedig rokonként. E fordulópont még intenzívebbé tette a Napóleon körüli párbeszédet. A kor szokásaihoz híven a jeles menyegzőre számos latin, francia és magyar nyelvű költemény is született, melyek elsődlegesen a magánlevelezésekben, mint a korabeli (magán) nyilvánosság elsődleges platformján keresztül, illetve a kezdetleges országos sajtó révén terjedtek. Ebbe az irodalmi diskurzusba Kazinczy is bekapcsolódott, két sárospataki professzor, Kézy Mózes és Sipos Pál latin nyelvű epithalamiumainak megjelentetéséről személyesen gondoskodott, illetve ő maga is *A nagyság és szépség diadalma* címmel epigrammát írt, a jeles eseményt ünneplendő. Előadásomban elsősorban Kazinczy ezen attitűdjének motivációit, fogom elemezni, megvizsgálva, hogyan járult hozzá Kazinczynak az V. koalíciós háborúhoz való viszonyulása az esküvőről kialakított véleményéhez.

9:25 ERDÉLYI KAMILLA (történelem MA, Modern Magyarország specializáció, I. évfolyam)

A reformkori Sopron táncélete Slachta Etelka naplóján keresztül

Témavezető: Fónagy Zoltán habilitált egyetemi docens, (ELTE BTK)

Kulcsszavak: reformkor, Sopron, Slachta Etelka, divattáncok, társasági élet

A tánc egy számos aspektussal bíró, szimbolikus tartalmú viselkedésforma, amelynek kutatása több tudományágat is magába foglaló diskurzus lehetőségét teremti meg. Jelen előadás történeti szemszögből kíván bekapcsolódni ebbe a párbeszédbe, a reformkori városi felső- és középosztályok táncéletének vizsgálatával. Az 1830-as, '40-es évek Sopronjában hajadonkorát élő Slachta Etelka (1821–1876) naplói alapján lehetőség nyílik egy esettanulmány keretei között bepillantani a város korabeli táncéletébe, az egyes táncesemények körülményeibe, lefolyásába és a hozzájuk kötődő szokásokba.

A tánc tevékenységének részletekbe menő vizsgálata korábban csak periférikus érdeklődési területét jelentette a történettudománynak, a reformkor esetében az eddigi kutatások pedig kiváltképp az 1840-es évekre koncentráltak, amikor a báltermek a német keringő és a magyaros csárdás átpolitizált küzdőtereivé váltak. Az ezt közvetlenül megelőző időszak viszont még egy egészen más jellegű, kevésbé feldolgozott képet tár a kutató szeme elé, amelybe érzékletes bepillantást enged Slachta Etelka naplója. Jelen előadásban a Katona Csaba gondozása alatt 2004 és 2007 között megjelentetett naplókötetek első darabja kerül feldolgozás alá, amely az 1838 decembere és 1840 februárja közötti időszakot fedi le írója életéből.

A leírások stílusa és a belőlük kinyerhető információk lehetővé teszik, hogy az élmények rögzítésén túl számszerűen összegezni lehessen az egyes táncos események bizonyos jellegzetességeit, lehetőséget adva így tendenciák, mintázatok megragadására. Ezek alapján az előadás arra kíván rávilágítani, hogy a tánc milyen sajátosságokkal épült bele a korszak társasági életébe és annak udvarlási rituáléiba. Megmutatkozik, hogy miközben a korabeli társas érintkezés számos ponton hordozta magán a rendi kereteket, emellett a szórakozást szolgáló összejövetelek erős külföldi, főként francia mintakövetést mutattak. A tánc során a férfi és nő közötti viszony általános szabályszerűségei pedig átalakultak, a népszerű táncstílusok ugyanis lehetővé tették, hogy a hagyományos nemi szerepek követésével párhuzamosan az érintés és a testiség normái időlegesen fellazuljanak.

9:50 KRÉZ GELLÉRT (történelem-levéltár BA, II. évfolyam)

„Az erőm olyan, mint 27 éves korában, összetépek akárkit!” – Aktív és passzív szakaszok Bátori Schulcz Bódog honvéd ezredes életében

Témavezető: Manhercz Orsolya, egyetemi adjunktus (ELTE BTK)

Kulcsszavak: 1848–49-es szabadságharc, emlékiratirodalom, életútrekonstrukció

A 19. századi magyar hadtörténelem alighanem legkiemelkedőbb fejezete az 1848–49-es szabadságharc. A végső katonai vereség ellenére is olyan eredményeket hoztak ezek az esztendőik, mint a tavaszi hadjárat vagy a komáromi erőd védelme. Ezen sikerekhez nagyban hozzájárult Bátori Schulcz Bódog is, aki a szabadságharc során a 17. honvédszászlóalj parancsnoka, valamint az I. hadtest egyik dandárparancsnoka volt, 1849. júliusának közepétől pedig Klapka György helyetteseként Komáromban tevékenykedett.

Schulcz a szabadságharc azon törzstisztjei közé tartozik, akiknek személye viszonylag ismertnek számít. Ezt az Egervári Ödön közreműködésével 1870-ben megjelenő visszaemlékezései mellett nagyothallásának köszönheti, amely olyannyira súlyos volt, hogy „Isaszegnél a leghevesebb ágyúzás alkalmával környezetéhez így szólt: »Azt hiszem, az osztrák[ok]... már ismét puskáznak.«” Schulcz életútjával azonban eddig nem foglalkozott behatóan egy kutatás sem.

Az ezredes életrajzának feldolgozatlansága mellett az is indokoltá tette a kutatás megkezdését, hogy meglehetősen kedvezők a téma forrásadottságai, hiszen számos más szabadságharcos és Schulcz saját emlékirata mellett a bécsi hadilevéltárban őrzött tiszti minősítések, valamint a szabadságharcot követő évtizedekben született történetírói művek is remekül használhatók a kutatás során. Ezen értékes források ellenére a legtöbb nívumot az ezredes biográfusához címzett levelei tartalmazták, amelyeket jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának P szekciójában őriznek az Egervári-hagyaték részeként.

Előadásom célja nem csupán az ezredes életrajzának bemutatása, ugyanis igyekszem választ adni azokra a kérdésekre is, hogy milyen csapatparancsnok volt Schulcz, mennyiben befolyásolta nagyothallása az 1848/49. évi ténykedését, és hogy mi történt vele a neoabszolutista rendszer idején. Szeretném bemutatni továbbá, hogy milyen kapcsolati hálóval, és ezzel összefüggésben milyen lehetőségekkel rendelkezett a szabadságharcot követő évtizedekben, valamint azt, hogy veterántársaihoz képest mennyire nevezhető tipikusnak az életpályája. Mindezt aktív és passzív életszakaszainak elkülönítésével és összehasonlításával igyekszem keretbe foglalni.

10:30 BESZTERCEI MÁRK

Az igaz hit bajnoka? – A római pápaság önértelmezése 638-681 között a pápai megnyilatkozásokban

Témavezető: Dr. habil. Baán István, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola professor emeritusa

Kulcsszavak: pápaság, Róma, tekintély, monothelétizmus, kora középkor

A VII. századi teológiai viták ugyan a keleti egyházi központok környezetében váltották ki a legerőteljesebb hatásokat, a korszak teljes megértéséhez elkerülhetetlen Róma szerepének vizsgálata. Előadásomban annak áttekintésére teszek kísérletet, hogy a korabeli pápai levelek és egy-egy kiemeltebb zsinat aktáinak szövegeiben hogyan jelenik meg a római Szentszék önértelmezése, hogyan vélekednek saját szerepükről Szent Péter „örökösei” 638 és 681, azaz I. Honorius halála és a III. konstantinápolyi egyetemes zsinat lezárása között. A téma átfogó vizsgálata – kifejezetten a pápai önértelmezés tekintetében – eddig nem került a történettudomány „asztalára”, bár többek között Cyril Hovorun VII. századi teológiai vitákat feldolgozó kötete és Rudolf Riedingernek a 649-es lateráni zsinatot érintő kutatásai is részben érintették a témát. Ezenkívül Marek Jankowiak francia nyelvű doktori disszertációja érdemel említést, ezen mű a kérdéskör eddigi legrészletesebb feltárása.

Ami a forrásaimat illeti, elsősorban a pápai levelezésre támaszkodom, amely egyrészt az *Acta Conciliorum Oecumenicorum* köteteiben található meg a felhasznált zsinati aktákkal együtt, másrészt pedig egyéb kiadványokban: I. Theodorus pápa levelezését például a fennmaradt arab nyelvű kéziratok alapján Joseph Schacht publikálta. Elbeszélő forrásként említhető többek között a *Liber Pontificalis* és Hitvalló Szent Theophanész krónikája. Végül érdemes megemlíteni két regesztát, amelyek szintén jó segédanyagok a levelezések áttekintésében: az egyik a római pápák leveleit is összefoglaló *Regesta pontificum romanorum*, a másik pedig a konstantinápolyi patriarchák levélváltásai között eligazodni segítő *Les Regestes des Actes du Patriarcat du Constantinople* első kötete.

A pápák aktív szerepe a korszak teológiai vitáiban nyilvánvaló, az azonban kevésbé, hogy a pápaság ebben milyen szerepet szánt magának. Az igaz hit bajnokának tekintette-e magát Róma? Egyes pápák esetében megfigyelhetünk egy ilyen tendenciát, mint például I. Theodorus, I. Márton vagy Agatho. Más esetekben ez a gondolat nem jelenik meg annyira erőteljesen. A monothelétákkal szembeni vitában a pápaság igyekezett megőrizni az „orthosz doxa” tisztaságát, ez a fajta hozzáállás magában hordozta a saját szerep felértékelésének lehetőségét az „eretnek” keletiekkel, például Konstantinápolylyal szemben. Előadásom ezen önértelmezés alakulását követné nyomon a VII. század viharos évtizedeiben.

10:55 KOVÁČ SZILÁRD (történelem BA, levéltár specializáció, II. évfolyam)

I. Břetislav emléke a 14. századi elbeszélő forrásokban

Témavezetők: Prof. Dr. Bagi Dániel egyetemi tanár (ELTE BTK) Dr. Vadas András egyetemi adjunktus (ELTE BTK)

Kulcsszavak: krónika, I. Břetislav, IV. Károly, Csehország, Přemyslidák,

I. Břetislav (1005-1055) kétségkívül a korai Přemyslida történelem egyik legfontosabb fejedelme volt. A korszak egyetlen csehországi forrása, Prágai Kozma krónikája nem csak kiemelkedő külpolitikai sikereket és reformokat tulajdonít neki, de elbeszélésében I. Břetislav a Přemyslida dinasztia megmentőjeként lép fel. Ezért természetes, hogy mikor csaknem háromszáz évvel később IV. Károly megrendelésére a császár felügyelete alatt formát öltött a Luxemburgok „hivatalos“, udvari krónikairódalma, abból I. Břetislav sem hiányozhatott. Břetislav gyakran kutatott szereplője a cseh középkornak, Barbara Krzemieńska, Josef Žemlička, Martin Wihoda és Kozma krónikájának a legnagyobb szakértője, Dušan Třeštík is behatóan tanulmányozta életét, viszont későbbi utóéletével, emlékezetével a cseh történészek nem igazán foglalkoztak. 14. századi megítélésének egyedül Robert Antonín szánt egy rövid fejezetet az ideális cseh uralkodó alakjáról írt monográfiájában.

A 14. századi krónikák elbeszélései azonban radikálisan eltérnek a feltehetőleg forrássukként szolgáló Kozmától. Előadásomban részletesen bemutatok az ilyen esetekből egyet: egy IV. Károly propagandájának működését kiválóan szemléltető történetet, Břetislav és Schweinfurti Judit házasságának történetét.

Prágai Kozma már fentebb emlegetett krónikája mellett a 14. század fontos udvari krónikáit elemzem. Előadásomban Kozma elbeszélését IV. Károly nagyszabású historiográfiai projektjének legsikeresebb, legfontosabb szerzőjével, Přibík Půlkava krónikájával és egy az udvari kultúrán kívül eső ócseh nyelvű krónikával, az „úgynevezett Dalimil” krónikával hasonlítom össze.

Kutatásomban azt vizsgálom, hogy IV. Károly, az idegen Luxemburgi dinasztia tagja erőszakosan változtatja-e meg Kozma elbeszélését, hogy az új cseh történetírás megfeleljen politikai céljainak, császári szerepének. Annak ellenére, hogy ez kétségkívül megtörténik, gyakoribb a Dalimil krónikájából átemelt, korabeli cseh történet és mítosz beemelése a narratívába, mint például Břetislav házasságának esetében is. ezáltal pedig a császári és a cseh nemesi nézőpontok különös elegye jött létre Půlkava krónikájának lapjain.

11:20 VAS MIKLÓS (történelem BA, II. évfolyam)

Öngyilkosság a középkorban – Önpusztítók Dante poklában

Témavezetők: Dr. Vadas András egyetemi adjunktus (ELTE BTK)

Kulcsszavak: öngyilkosság, középkor, öngyilkosság percepciója, Dante Alighieri, Isteni színjáték (Pokol)

Az öngyilkosság korszaktól függetlenül kellemetlen téma. A kérdéskör vizsgálatánál központi szerepet játszik a tény, hogy az öngyilkosság aktusáról lehetetlen bensőséges empirikus információt szerezni. Ezen felül ösztöneink is arra sarkallnak, hogy ne is akarjuk megérteni a természetellenest, a megérthetetlen. Mégis, akkor mi értelme van egyáltalán az öngyilkosságról beszélni? Véleményem szerint, ha az öngyilkosság tényét nem is értjük meg behatóbban, fontos arról értekezni, hogy egyénként, közösségként vagy akár egy tágan értelmezett kultúra résztvevőjeként, hogyan viszonyulunk az öngyilkossághoz. Ennek a viszonyulásrendszernek a behatóbb megismerése jelentős mentalitástörténeti előrelépés lehet, melyből további, a jelenre és múltunkra egyaránt alkalmazható kutatási eredmények származhatnak.

A kereszténység államvallássá válásával jelentős változás következett az öngyilkosság percepciójában. Hirtelen eltűntek a Lukrécia és Catok, és az öngyilkosság a legszörnyűbb bűnök közé került. A kereszténység térhódításával ez a felfogás olyan erősen gyökeret vert, hogy utóhatásait még a mai napig is érezhetők. Mégis az elítélő attitűdön kívül nem sokat tudunk arról, hogyan viszonyultak a középkorban az öngyilkossághoz. Előadásomban megvizsgálom, hogyan értelmezhetette az öngyilkosságot a középkor emberre, miként helyezhette el a saját világképében és milyen eszközei voltak ehhez. Ahogy a középkorkutatás bármely témájában, itt is problémát okoz forrásadottságok okozta korlátozottság. Az ezredforduló előtt egy-két krónika kivételével nem rendelkezünk írásos forrásokkal, melyek megemlítenének bármiféle öngyilkosságra utaló eseményt. Az ezredforduló után a krónikák számának növekedésével arányosan nőnek az említések, valamint megjelennek öngyilkossággal kapcsolatos oklevelek is. Ugyan érdemes megvizsgálni ezeket a narratív és jogi forrásokat, de sok esetben olyan említésekkel találkozunk, melyek igazából nem az öngyilkosokkal és az öngyilkosság aktusával foglalkoznak. A krónikákban az öngyilkosság legtöbbször szimbolikus, még a jogi források első sorban az öngyilkosságból adódó problémákat orvosolnak (javak elkobzása, birtokviszonyok

változása, család kérelmeinek fogadása etc.). A korszakból talán ez egyetlen öngyilkossággal kapcsolatos koherens eszmefuttatás Dante *Isteni színjátékában*, a *Pokol* 13. énekében található. Így előadásom fő részében ezen szakasz elemzésével szeretnék lehetséges válaszokat találni arra, hogy miként gondolkodott a középkori ember az öngyilkosságról.

13:00 HOSSZÚ KRISTÓF (történelem-földrajz osztatlan tanárképzés, V. évfolyam)

A fennmaradás ideológiája – A Deutsche Adelsgenossenschaft törekvései a nemesi pozíciók megőrzésére a Deutsches Adelsblatt tükrében

Témavezető: Dr. Daniel Menning

Kulcsszavak: német nemesség, 19. század vége, társadalmi válság, konzervativizmus, fennmaradás

Jelen előadás a német nemesség társadalmi, gazdasági és politikai pozícióik, befolyásuk megőrzéséért a 19–20. század fordulóján folytatott törekvéseit vizsgálja, különösen ennek ideológiai szempontjaira helyezve a hangsúlyt.

A német nemességkutatás számára a nemesség fennmaradásáért (erre utal a német „Obenbleiben” fogalom), egységesítéséért és egységes rétegeként való fellépéséért folyó törekvés már Heinz Reif a vesztfáliai nemességről írt megalapozó munkája óta téma, amely kutatásában jelentős előrelépéseket tapasztalunk Rudolf Braunnak és Daniel Menningnek köszönhetően. Az újabb szerzők mindannyian egyetértenek abban, hogy a német nemesség – érzékelve koruk egyre gyorsuló változásait, a vallásosság csökkenésétől a polgárosodáson át egészen a munkásság szerveződéséig – mindenben saját, feudális alapokon nyugvó hatalmának ellenségét látta. Ezekkel magyarázzák a réteg egyre radikálisabb konzervativizmus felé fordulását. Az ideológia legmarkánsabb megjelenése a legnagyobb német nemeseket tömörítő egyesület, a Deutsche Adelsgenossenschaft lapjában, az 1883-tól megjelenő Deutsches Adelsblatt-ban fedezhető fel. Az itt leginkább reprezentált „ostelbische” (porosz) nemesi társadalom saját korát egy az egész társadalmat megrengető válságnak értelmezte, s ezért küzdött tradicionális vezető szerepének megőrzéséért. Ennek a nemesi küzdelemnek azonban az idők során – a társadalom és a politikai élet változásait követve, egy keresztény-konzervatív világnézetet kialakítva – magának is változnia kellett, így felmerül a kérdés, hogy mennyiben voltak a Deutsches Adelsblatt a nemesség fennmaradásáról szóló koncepciói kezdetektől fogva kidolgozottak, s hogy alkalmazkodtak-e az idő elteltével a demokratizálódáshoz, a polgárság növekvő befolyásához vagy koruk más jelentős változásaihoz?

A lap 1884-es, 1894-es és 1903-as évfolyamaiban felbukkanó, a nemesség helyzetét, szerepét és társadalmi küldetését leíró cikkek összevetésével kívánok egy tendenciát bemutatni, hogy lett egyre radikálisabb a nemesi konzervativizmus eszméje. Ezzel szemléltethető, hogy határolódott el a Deutsche Adelsgenossenschaft porosz nemessége az általa vezetni kívánt néptől és az egyesületből kimaradó más nemesi rétegektől, s hogyan fordult a természetes szövetségeseinek vélt egyházak és német udvarok felé az egyesület homályos céljai miatt, melyek megvalósítására már nem került sor.

13:25 BAJAI KENDE (történelem BA, I. évfolyam)

Vámbéry Ármin és a XIX. századi mardomhâ-ye Irâni

Kulcsszavak: Tarih, faj, nép, Irán, útleírás

A kutatásomban Vámbéry Ármin: Vándorlásaim és élményeim Persiában című elbeszélő stílusú, úti leírásait veszem alapul, annak érdekében, hogy jobban rálátást nyerhessünk a XIX. századi, európai mentalitásra és a keleti népekhez való hozzáállásra. A címben szereplő „mardomhâ-ye Irâni” – iráni népek arra utal, hogy az előadás kifejezett hangsúlyt fektet az Irán területén élő népek leírásának elemzésére, különös tekintettel a kor gondolkodását nagymértékben meghatározó eugenikára.

A téma egyelőre kevés kutató figyelmét ragadta meg, a legtöbb fellelhető szakirodalom német és francia nyelven van, és ezek is meglehetősen ritkaságszámba mennek. Így mindenképpen hasznosnak találom a kérdés magyar nyelvű tárgyalását, ezáltal a hazai közönség is jobban megismerheti a korabeli mentalitást és az idealizált kelet valóságát.

Az előadásomhoz alapvetően két forrást választottam, az egyik a fentiekben említett Vándorlásaim és élményeim Persiában című, Vámbéry Ármin által báró Eötvös Józsefnek dedikált, elbeszélői stílusban megírt útikönyve 1867-ből. A másik, T. S. Anderson által írt, Londonban, 1880-ban kiadott *My Wandering in Persia*. Ezen mű szintén útikönyv, ugyanakkor Anderson utazása sokkal szélesebb kört érint, mint Vámbéryé.

A kutatásban említésre kerül egy rövid nyelvészeti levezetés a leggyakrabban előforduló perzsa tisztségekhez és ezek eredetéhez, amely közelebb engedi a hallgatóságot a későbbiekben röviden tárgyalt perzsiai kormányzati rendszer megértéséhez.

A kutatás során a következő felmerülő kérdésekre kerestem a választ: Milyen szempontok szerint csoportosítja Vámbéry Ármin az Iránban élő etnikumokat? Ezek mennyiben állnak korrelációban Francis Galton, az „eugenika atyjának” is nevezett, brit tudós 1869-ben kiadott biológiai elemzésével, amely az emberi rasszok különbözőségeire és képességeire koncentrált?

Végző kitérőként pedig az alábbi kérdést tettem fel: Mennyiben akart és igazodott a perzsa sahi kormányzat az általuk elképzelt európai normatívához a XIX. század közepén?

13:50 ÁMIK ÁKOS (történelem-levéltár BA, III. évfolyam)

Szabolcs vármegye közélete és politikusai a dualizmus korában

Témavezető: Dr. Cieger András tudományos főmunkatárs, ELKH BTK TTI, Újkori osztály

Kulcsszavak: Szabolcs vármegye, dualizmus, prozopográfia, főispánok, megyei közélet

Szabolcs vármegye közélete már számtalanszor esett kutatások fókuszába. Kövér György A Tiszaeszlári dráma című monográfiájában többek között az 1883-as megyei tisztújítást mutatta be. A dualizmus 1905-1906-os válságperiódusának Szabolcs megyei vetületét Zsoldos Ildikó írta meg a 2009-ben megjelent monográfiájában. A megye országgyűlési választásairól, valamint Szabolcs megválasztott képviselőiről pedig Szilágyi László készített áttekintést egy 2008-ban megjelent munkájában. A jelenlegi előadás nem Szabolcs vármegyének eseménytörténetével foglalkozik, hiszen – ahogy azt írtuk – a megyei törvényhatóságról egyes országos politikai események kapcsán már születtek munkák. A megyei tisztviselőkről azonban kollektív életrajzi elemzés (prozopográfia) mindeztáig nem készült, karrierútjukat, politikai-közéleti szerepvállalásukat senki nem mérlegelte, nem hasonlította össze.

Szabolcs vármegye élén 1867 és 1918 között összesen tíz főispán és hat alispán, tehát – figyelembe véve azon tényt, hogy egy alispán a főispáni pozíciót is betöltötte – tizenöt politikus állt. Előadásunk célja Szabolcs megye főispánjainak politikai, gazdasági tevékenységét összehasonlítás alá vetni, s megfigyelni – a régió viszonylatában – hogy Szabolcs, mint a közjogi ellenzék, s később Bánffy Dezső Új Pártjának egyik fellegvára, miként befolyásolta az országos vezetés személyzeti politikáját. Továbbá szeretnénk áttekinteni, hogy az alispán, mint választott tisztviselő, pozíciója elfoglalása előtt milyen karrierutat járt be, vagy hogyan? szerzett presztízt a választók körében, illetőleg mennyiben tekinthető megválasztása a főispáni tekintély érvényesülésének, esetleg kreatúrának. Ennek vizsgálatára jelentős forrásbázis áll rendelkezésünkre: a Magyar Királyi Belügyminisztérium Elnöki Osztályának iratai, a mindenkori miniszterelnök félhivatalos levelezése, számos egodokumentum, – többek között Kállay András visszaemlékezései, nyílt levelei, s személyes hagyatéka, Krasznay Péter nyírbogdányi járási főszolgabíró immáron kiadott naplója. Bízunk abban, hogy jelen előadásunk hozzájárul a dualizmus korának megyei politikai elittel foglalkozó kutatásainak előre vitelében.

14:15 CSEPREGI JANKA (történelem BA, III. évfolyam)

Kolonizációs politika Bosznia-Hercegovinában a megszállás első éveiben

Témavezető: Dr. Fazekas István egyetemi tanár (ELTE BTK)

Kulcsszavak: Osztrák-Magyar Monarchia, Bosznia-Hercegovina, okkupáció, kolonizáció, bevándorlás

Az előadás az Osztrák-Magyar Monarchia Bosznia-Hercegovinában alkalmazott kolonizációs politikáját vizsgálja az 1878-as okkupációt követő években. Míg a megszállás időszakát feldolgozó szakirodalmi munkák szinte közhelyként tárgyalják Kállay Béni közös pénzügyminiszter a tartomány mezőgazdaságának fellendítését és a délszláv nacionalizmusok visszaszorítását célzó kolonizációs stratégiáját, s ezzel összefüggésben a századforduló körül kibontakozó telepítési programot, annak előzményeiről sokkal kevesebb szó esik a történettudományi diskurzusban. A kutatás célja tehát, hogy feltárja a közös pénzügyminisztérium Bosznia-Hercegovinában végrehajtott kolonizációs politikájának fejlődését s annak alakító tényezőit.

A szóban forgó kérdés vizsgálatához a bécsi Haus- Hof und Staatsarchiv külügyminisztériumi iratanyagából az Administrative Registratur Bosznia-Hercegovinával foglalkozó része szolgál forrásbázisként. A közös pénzügyminisztérium levelezéséből kiderül, hogy már Szláv József minisztersége idején elindult egy, az állam által nem támogatott spontán bevándorlás a német és svájci területekről. Kállay későbbi kolonizációs politikájával szemben azonban ekkor még a letelepedések mögött nem állt semmiféle jogi szabályozás: az egyes esetek egyéni elbírálás alá estek. Mi több, az állami hatóságok sok esetben visszautasították a bevándorolni szándékozók kérelmeit. Ennek oka a Bosznia-Hercegovinában uralkodó bizonytalan körülményekben keresendő: a megszállt tartományban évekig tartott a birtokjogi kérdések tisztázása, mely csak később tette lehetővé egy nagyszabású telepítési program végrehajtását. Figyelemreméltó azonban, hogy az osztrák-magyar közigazgatás fejlődésének már e korai szakaszában is felmerültek elképzelések a tartomány kolonizálásának jövedelmező módszereiről, amelyek – a tárgyalt időszak tanulságaival egyetemben – az alapját képezhették az 1890-es évek Bosznia-politikájának.

15:00 SZEIBERT-ERDŐS ANDRÁS PATRIK (ELTE TDI Társadalom-és Gazdaságtörténet Program, III. évfolyam)

Eltársak által homályosan? A ceglédi Népakarat c. lapból kirajzolódó Tanácsköztársaság-kép

Témavezető: dr. Perényi Roland PhD igazgató, Kiscelli Múzeum

Kulcsszavak: Tanácsköztársaság, helytörténet, sajtótörténet, Cegléd

A Tanácsköztársaság helytörténeti aspektusainak feltárása általában mind gyakorlati nehézségekbe, mind a történészek érdektelenségébe ütközik. Azonban a magyarországi bolsevik uralom első inkarnációja egyáltalán nem volt gyakorlati működésében olyan monolit, mint ahogy a Forradalmi Kormányzótanács (a tanácskormány) és a különböző népbiztosságok (minisztériumok) dörgő hangú rendeletei sugallták.

Előadásomban azt vizsgálom meg, hogy Cegléden, ebben a 30 000 főnél is népesebb, első pillantásra meglehetősen tipikus alföldi mezővárosban hogyan alakult a Tanácsköztársaság alatt az élet. A választásom részben története miatt esett Ceglédre: a dualizmus alatt erős függetlenségi párti bázis volt, a késői Horthy-korszakban erős nyilas bázis lett, különösen nem érdektelen tehát az 1919-es radikális baloldali kísérlet helyi fogadtatását elemezni. A másik motiváció a korszakból származó helyi források jelentősnek mondható száma.

Primer módon azonban nem a ceglédi munkástanács iratait (MNL PML XVI.53.) szándékozom bemutatni, hanem csavarva egyet a formulán, azt illusztrálom, hogy a proletárdiktatúra helyi sajtója hogyan ábrázolta a rendszert, illetve mi szűrődött át az egyes eseményekről a városiak számára.

Cegléden az 1919. márciusi hatalomátvétel előtt három helyi lap is működött, ezeket a „polgárinak” minősített lapokat a tanácshatalom elfoglalta és a helyi sajtót egyetlen kétnapi-lapba, az ilyen módon vetélytárs nélkül maradt Népakaratba vonta össze. A Népakaratot a helyiek tájékoztatására és meggyőzésére szánták, illetve a kommunista párt lapjaként a helyi pártügyekről, gyűlésekről is állandó jelleggel hírt adott, miként a világforradalom közelgő győzelmét hirdető publicisztikák is kitüntetett helyet kaptak benne. Egy diktatúra természetétől elsőre szokatlan módon azonban nem hallgatott a lap a közellátás nehézségeiről, és a lakosság ebből fakadó elégedetlenségéről sem.

A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

15:25 TASCHEK ZOLTÁN (Modernkori Magyarország Doktori Program, IV. évfolyam)

A politikai katolicizmus belső törésvonalai a bethleni konszolidáció első éveiben

Témavezető: Szerencsés Károly habilitált egyetemi docens, (ELTE BTK)

Kulcsszavak: bethleni konszolidáció, Horthy-korszak, politikai katolicizmus, Vass József

Előadásomban azon okokat igyekszem feltárni, amelyek hatására a politikai katolicizmus – különösen az első világháborút követő néhány évben többé-kevésbé egységes – tábora a Horthy-korszak megszilárdulásának kezdetén olyan válaszut elé került, amely éles belső konfliktusokat szült. A kérdést elsősorban a legmeghatározóbb vezéregyéniségek – Giesswein Sándor (1856-1923), Prohászka Ottokár (1858-1927), Bangha Béla SJ (1880-1940) és különösen Vass József (1877-1930) – pályájának, döntéseinek összehasonlításán keresztül vizsgálom. Giesswein, Prohászka, Bangha viszonylag jól ismert személyiségek; több szakirodalmi mű is született már életútjukról, például Gergely Jenő, Klestenitz Tibor és M. Szebeni Géza tollából. Vass József esetében a róla megjelent néhány írás mellett elsősorban levéltári forrásokra, például a Dréhr-per irataira (BFL VII.5.c 3635/1932), illetve a korabeli sajtóra támaszkodtam. A kortársak publikációi közül kiemelten fontos Kovrig Béla már emigrációban írt, magyarul 2019-ben, *Katolikus demokratikus és szociális reformmozgalmak Magyarországon* címmel napvilágot látott munkája.

Rövid életrajzi áttekintések után előadásom első fő részében a négy egyházi személynek az első világháborús vereséget megelőző tevékenységét és nézeteit, majd 1918-1921 viharos, forradalmi, majd ellenforradalmi periódusaiban befutott pályáját vázolom fel. Ezt követően tárgyalom, milyen álláspontot foglaltak el 1921-1922-ben a Bethlen-kormánnyal, főként olyan szenvedélyes politikai harcokat kiváltó problémákkal kapcsolatban, mint a királykérdés, az antiszemitizmus, illetve a szociális problémák. Mindezek után előadásom központi részében górcső alá veszem, hogy a tárgyalt személyek milyen döntést hoztak pályájukra vonatkozóan az 1922. évi nemzetgyűlési választások során. A rendszer szempontjából alapvető fontosságú voksolás egyik következményeként ugyanis az ellenforradalom éveiben a közélet élvonalába nyomuló politikai katolicizmus pozíciói ismét jelentősen meggyengültek. Mindenekelőtt arra a kérdésre keresem a választ, mivel magyarázható, hogy míg az új körülményekkel szembesülve többen, például Prohászka az aktív (párt)politikától való visszavonulás, Giesswein pedig a baloldali pártokkal együttműködő ellenzékiesség mellett döntött, addig Vass – e körből egyedülként – ekkor is a kabinetben maradás mellett határozott? Ehhez pedig nézeteik megvilágítása nem elegendő; személyiségük, politikai habitusuk elemzése is szükséges.

15:50 SELMECZI PÉTER (levéltár MA, Új- és jelenkori szakirány, II. évfolyam)

A Bárá Eötvös József Collegium az első világháború éveiben

Témavezető: Fóris Ákos egyetemi tanársegéd, (ELTE BTK)

Kulcsszavak: Eötvös József Collegium, első világháború, felsőoktatás, tanárképzés

Kutatásom középpontjában a Bárá Eötvös József Collegium első világháború alatti története; a Collegiumban folyó képzés változásai, illetve a háború frontvonalain szolgálatot teljesített aktív és már végzett kollégisták életpályája áll.

Az 1895-ben, francia mintára létrejött és a századfordulóra intézményében megszilárdult Eötvös József Collegium a középiskolai tanárképzés egyik legfontosabb hazai intézetévé vált; növendékei nemcsak az egyetem, illetve a tanárképző intézet nyújtotta ismereteket szilárdíthatták meg, hanem a „tudóstanár-képzés” jegyében lehetőséget biztosított a saját szakterületükön való elmélyültebb szaktudás megszerzésére is. Az 1911-re felépült új, Ménesi úti épületében már közel száz hallgató bennlakását lehetővé tevő intézmény fejlődését azonban az első világháború megtörte: nem csak a kollégium gazdasági alapjait rengette meg, hanem közvetlenül érintette a benne folyó oktatói munkát, az intézmény mindennapi működését is.

A világháború kitörése alapvetően változtatta meg az intézmény belső viszonyait, hiszen a növendékek jelentős részének katonai szolgálatot kellett teljesítenie, huzamosabb távollétük pedig számottevően hátráltatta a szemináriumok munkáját, amelyek csökkentett létszámmal tudtak csak működni; az épület egyes részeit ideiglenesen erdélyi menekültek lakták, illetve egy katonai kórház is elhelyezésre került benne. 1916 nyarán a nyilvántartott száz növendék közül hetvenhét fő teljesített katonai szolgálatot, míg négy, a háború kezdetén Franciaországban tartózkodó hallgató internálttá vált – a velük való kapcsolattartás, illetve az információszerzés róluk komoly nehézségekbe ütközött; a kollégium aktív és volt tagjai közül összesen huszonnyolcan haltak hősi halált frontcselekmények közben.

Előadásomban Garai Imre kutatási eredményeiből (2016) kiindulva, döntő részt a Collegium épületében található Mednyánszky Dénes Könyvtár és Levéltár anyagára támaszkodva adok áttekintést arról, hogy az első világháború hogyan befolyásolta a Collegiumon belüli oktatást; miképpen alakult a tárgyalt időszakban a hallgatók-felvételizők létszámának ingadozása; milyen módon zajlott a kommunikáció a fronton harcolók és a Collegium között; valamint megvizsgálom, hogy a háborús pszichózis és az első világháború végi összeomlás milyen hatást tett a kollégium közösségére, és hogy milyen gyakorlati lépések történtek annak érdekében, hogy a Collegium intézményét átsegítsék az átmeneti válságos időszakon.